

Het geheugen van een gemeenschap

Een 'iepen mienskip', hét thema van LF2018, moet steeds opnieuw worden verworven, stelt Tresoar-directeur Bert Looper. Een voortdurende herwaardering en herijking van de verhalen van een gemeenschap is daarbij van groot belang.

LF2018

Bert Looper

Enkele weken geleden werd in de Schierstins in Feanwâlden een bijzondere tentoonstelling geopend en een bijzonder boek gepresenteerd. Beide waren het resultaat van het journalistieke project Iepen Doar(p) dat sinds 2014 door documentairemaker Sjoerd Litjens met een grote volharding was uitgevoerd. Hij was benieuwd of je een heel dorp kon portretteren, zijn eigen dorp: Feanwâldsterwâl. Dat betekende dat hij 129 portretten moest maken van evenzevele huishoudens. Het lukte! Een prachtig project dat een intrigerend tijdsbeeld opleverde met vele dimensies. Aan de ene kant kreeg elk individu de aandacht, maar aan de andere kant ging elk individu ook op in het collectief van het dorp. Bepalen de individuen het collectief of bepaalt de gemeenschap in belangrijke mate het individu?

Net zo boeiend als de relatie tussen individu en collectiviteit is in dit project de aanwezigheid van het fenomeen van de tijd. In het nu van 2018 zien we bewoners van verschillende generaties samenkomen. Zij nemen allen hun eigen tijd mee. Is 2018 wel 2018 of ook nog steeds een beetje jaren dertig, vijftig of tachtig? Perioden in het verleden lijken te verdwijnen onder lagen van nieuwe tijd, maar net als in het landschap kunnen vroegere tijden ook weer tevoorschijn komen in objecten en herinneringen. Geschiedenis is altijd, zoals de titel van het bekende boek van historicus Pieter Geyl luidt, een 'medespeler'.

Het bekijken en lezen van de portretten in expositie en boek doet ons beseffen hoe ongelooflijk complex en gelaagd een gemeenschap is. Door al die lijnen in tijd en ruimte tussen mensen en generaties is alles en iedereen met elkaar verbonden en lijkt alles en iedereen in het web van de gemeenschap – in positieve zin – opgenomen te zijn. Tegelijkertijd is de gemeenschap kwetsbaar en breekbaar. Het evenwicht tussen individu en gemeenschap lijkt door allerlei invloeden te worden verstoord. Globalisering, individualisering en technologisering maken de driehoeksrelatie individu-plaats-gemeenschap minder hecht. Wat is eigenlijk het geheim van een evenwichtige en vitale relatie tussen de mens en zijn landschappelijke en sociale omgeving?

Recept

In Fryslân staat sinds het midden van de negentiende eeuw het begrip mienskip, gemeenschap, centraal in de visie op de ideale samenleving. Mienskip en gemeenschapszin zijn de waarden die we koesteren en die we willen overdragen aan toekomstige generaties. Het begrip is zo krachtig dat Leeuwarden-Fryslân er zelfs de titel Culturele Hoofdstad van Europa 2018 mee won, zij het dat er een woordje aan het begrip mienskip was toegevoegd: 'iepen', open. Gemeenschappen moeten niet gesloten zijn, maar open in de wereld staan. Blijkbaar bezit Fryslân een recept voor mienskip en als we

zouden weten welke de ingrediënten van dat recept zijn, dan zouden we wellicht heel Europa, de hele wereld, kunnen helpen.

Is er een recept voor mienskip? Welke ingrediënten zouden we kunnen benoemen? Natuurlijk, mensen moeten zich verbonden voelen met hun omgeving. Zij moeten zich als het ware thuis voelen in tijd en ruimte en van daaruit ook een gevoel van verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van hun omgeving ontwikkelen. Als dat besef van verbondenheid van mens en omgeving, van mens en landschap er is, dan groeit ook het respect voor elkaar en krijgt elk mens en elk ding zijn plek in het geheel. Daar moet hard voor worden gewerkt. Thuis zitten en wachten op mienskip gaat niet. Misschien is dat wel de kern van de zaak: mienskip is een onderneming waar dag in dag uit met veel energie aan moet worden gewerkt. Elkaar ontmoeten,

Bepalen de individuen het collectief of bepaalt de gemeenschap in belangrijke mate het individu?

gezamenlijk dingen ondernemen, sociale contacten organiseren, verenigingsleven, enzovoort. Het zou wel heel zelfingenomen zijn als we zouden beweren dat in Fryslân beter aan mienskip wordt gewerkt dan elders in Nederland of Europa.

Overal op deze wereld bestaan hechte gemeenschapsvormen die op allerlei wijzen zichzelf in stand houden en ontwikkelen. Toch is het ontegenzeggelijk zo dat in onze moderne maatschappij de mienskip onder druk staat. De individualisering is een bekend fenomeen, het leven heeft zich door de informatiematenschap in verrassend snel tempo verplaatst van buiten, van de publieke ruimte, naar binnen, naar de een-op-een relatie tussen mens en smartphone. In het vocabulaire van jonge generaties hebben, zo blijkt uit de *Oxford Junior Dictionary*, de woorden voor de buitenwereld en de natuur plaatsgemaakt voor die van binnenshuis en virtueel. Verdwenen zijn leeuwerik, heide en varen, gekomen zijn voicemail, blog en game. De gerichtheid op de publieke ruimte en ontmoeting en op de uitwisseling van intermenselijke ervaringen wordt beconcurrerd door de focus op het scherm en de interactie met een virtuele wereld. Met andere woorden, willen we mienskip tot stand brengen, dan moet er steeds harder worden gewerkt om mensen in de mienskipsmodus te brengen en te houden. Is er nu een ingrediënt in ons mienskipsrecept dat hierin de hoofdrol speelt?

Het verhalenproject in Feanwâldsterwâl laat wellicht zien wat dat

'Veel mensen zeggen 'dood is dood', maar dat zou verschrikkelijk zijn. Je staat weer op. Ik geloof dat gewoon. Dat kun je niet uitleggen, dat kan niemand uitleggen. Daarom is het een geloof.' Quote die hoort bij de bovenste foto, net als de onderste een foto uit het project Iepen Doar(p). Foto's: Marieke Kijk in de Vegte (boven) en Tryntsje Nauta (onder)

hoofdingrediënt voor mienskip is. Natuurlijk, verbondenheid met je omgeving, met je dorp en met je medebewoners. Maar wat alles samenbindt is 'het verhaal'. We kunnen nog zoveel dingen organiseren, mensen moeten elkaar vinden in het verhaal van hun dorp, in het verhaal van zichzelf. Verhalen vertellen is wel een van de belangrijkste elementen in de geschiedenis die mensen bij elkaar hebben gebracht. In Feanwâldsterwâl hebben de mensen hun verhaal verteld. Er is een soort gemeenschappelijk geheugen opgebouwd waarin elk individu zijn plek heeft, maar waarmee ook de gehele gemeenschap zich kan identificeren: dit zijn wij! En dit geheugen is ook de basis waarop een toekomst kan worden gebouwd. Waarden worden doorgegeven naar volgende generaties. Cultuuroverdracht is hier het centrale begrip. Het gaat niet om het doorgeven van versleten verhalen en anekdotes, maar om een voortdurende herwaardering en herijking van de verhalen van het dorp.

Nieuwkomers

Tijdens LF2018 is het aan plaats en tijd gebonden verhaal een groot succes geweest. Dat gebeurde bijvoorbeeld in de vorm van de vele Under de Toer-projecten. De aan een dorp verbonden verhalen werden opnieuw verteld en stimuleerden een grote sociale dynamiek in de mienskip. Niet alleen omdat de verhalen door de bewoners zelf werden uitgebeeld, maar vooral ook omdat de verhalen actuele vragen opriepen over het belang – of ook de

benauwenis – van mienskip. Elk Under de Toer-project stelde essentiële vragen over nut, noodzaak, goed en kwaad van nauwe relaties tussen mensen in tijd en ruimte. Maar elke vraag over mienskip roept ook weer nieuwe vragen op over exclusiviteit en inclusiviteit van gemeenschappen. Is het voor nieuwkomers mogelijk om zich te verhalen van het dorp eigen te maken? Kunnen zij zich een onderdeel gaan voelen van het verhaal van de gemeenschap? Eigenlijk is deze vraag een van de belangrijkste problemen van onze tijd.

We kunnen nog zoveel organiseren, mensen moeten elkaar vinden in het verhaal van hun dorp, van zichzelf

Ook de zwartepietendiscussie gaat in essentie over de vraag of een gemeenschap haar verhaal toegankelijk kan maken voor anderen. Misschien is de Kick Out-beweging eerder een smeekbede om opgenomen te mogen worden in het verhaal van dit land, dan een pogen om het verhaal van een gemeenschap de nek om te draaien. In het nieuwe

cultuurbeleid van de provincie wordt aan erfgoed een belangrijke rol toebedeeld om kwaliteit te geven aan een samenleving. Het gaat om erfgoed in materiële en immateriële betekenis. Archieven, musea, monumenten en landschap, maar ook de verhalen maken een sterke driehoek individu-plaats-gemeenschap. Als we de iepen mienskip als ideaal stellen, dan zouden we ook open erfgoed moeten koesteren. Erfgoed dat in het proces van cultuuroverdracht telkens weer geladen kan worden met nieuwe waarden en betekenissen en dat de diversiteit van een samenleving representeert. De verhalen van Feanwâldsterwâl zijn een mooi voorbeeld van open erfgoed.

Als Tresoar, Fries historisch en letterkundig centrum, stimuleren wij graag initiatieven om het geheugen van de samenleving vast te leggen en door te geven aan volgende generaties. We zijn ervan overtuigd dat het collectieve geheugen – onze verhalen – noodzakelijk is om een maatschappij te laten functioneren en om mienskip te vormen. Het verhaal van Feanwâldsterwâl is ook het verhaal van Fryslân, van Nederland, van Europa en misschien wel een universeel verhaal. We mogen best stellen dat de mensen van Feanwâldsterwâl met hun verhalen bijdragen aan wat we het meest nodig hebben op deze wereld: begrip en respect.

Historicus Bert Looper is directeur van Tresoar. Reageren op dit artikel kan via cultuur@frieschdagblad.nl